Соколова Світлана.
АСПЕКТУАЛЬНІ КАТЕГОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ДІЄСЛОВА.
Монографія. Київ: «Книга-плюс», 2021. 224 с.

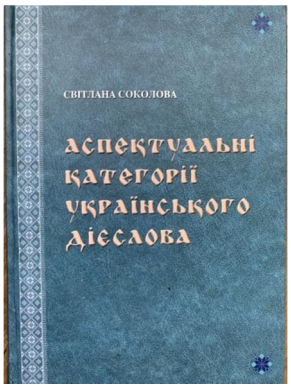

Рецензована монографія С. О. Соколової присвячена малодослідженій і актуальній темі – аспектуальності українського дієслова та специфіці українських аспектуальних категорій порівняно з іншими слов'янськими і неслов'янськими мовами. І хоча, як зазначає у вступі сама авторка, пропонована праця не розв'язує всіх проблем української аспектології, вона є беззаперечним та вагомим внеском у побудову фундаменту цього наукового напряму. У книзі подано нові факти, не відображені раніше в роботах українських і зарубіжних лінгвістів, використано численні текстові та словникові матеріали, теоретичні положення проілюстровано яскравими прикладами з класичної та новітньої української літератури. Тема монографії важлива не лише для україністики, але й в широкому типологічному аспекті. Ідеї, що їх розвиває автор, пройшли апробацію на конференціях Комісії з аспектології Міжнародного комітету славістів, а також інших численних міжнародних наукових заходах.

Монографія містить чотири розділи, кожний з яких має струнку внутрішню композицію. У першому розділі автор аналізує категорійну сутність аспектуальності в українській мові, складні питання інтерпретації понять *граматична категорія*, *функціонально-семантичне поле* (принагідно зазначимо, що може варто віддати перевагу варіанту *функційно-семантичне поле*?), проблему співвідношення функціонально-семантичного поля (ФСП) і функціонально-семантичної категорії (ФСК), обґрунтовує категорійний підхід до розгляду аспектуальності. В окремому підрозділі зроблено розгорнутий опис та аналіз підходів до визначення поняття родів дієслівної дії (РДД), що викликає цілковите схвалення, адже, незважаючи на те, що відповідні частини останнім часом з'явилися у новітніх теоретичних граматиках і навіть окремих дисертаціях, ця проблема залишається дискусійною і потребує вивчення та обговорення. Щоправда, неоднозначно сприймається авторська однорівнева інтерпретація підкатегорій загальної ФСК аспектуальності (стор. 25, Рис. 1.1.), в якій на одному категорійному рівні перебувають граматична категорія виду, семантико-словотвірна категорія РДД, семантична категорія аспектуальних розрядів базових дієслів та

© Пчелінцева О., 2021

семантична категорія граничності / не граничності – цей підхід, на нашу думку, потребує додаткової аргументації.

У другому розділі «Вид як граматична категорія» автор, перш за все, ретельно аналізує історію вивчення виду та суміжних понять в українській мові. Справляють враження цікаві й маловідомі факти з історії формування поняття *вид* на матеріалі українських граматик, починаючи з XVII ст. («Граматіки» М. Смотрицького). Цілком погоджуємося з підходом автора до потрактування дискусійних аспектологічних термінів (стосовно української мови і в типологічному плані): *actionality* (*аспектуальный тип предиката*), *вид, аспект,* а також із тим, що у процесі дослідження виду необхідно брати до уваги лексичне значення дієслова, його синтаксичну функцію, словотвірні параметри та інші граматичні категорії (стор. 39).

У підрозділі 2.3. автор аналізує різні підходи до визначення семантичної сутності видової опозиції українських дієслів і справедливо констатує, що повної єдності в цьому питанні в українській термінології ще немає. Дуже корисним вважаємо проведений автором грунтовний аналіз підходів та визначень значень і сутності категорії виду, поданих у шкільних та університетских підручниках (стор. 45-48), що демонструє їх неповноту, спрощеність, або, навпаки, складність та абстрактність і, відповідно, непридатність до практичного використання, особливо під час навчання мови як нерідної. Тому спроба автора дати чітке визначення семантичної сутності видового протиставлення, придатне для потреб викладання української мови як рідної та як іноземної, заслуговує на цілковиту підтримку, адже має очевидне прикладне значення.

Важливою частиною другого розділу є ґрунтовний аналіз поняття граничності та його ролі у визначенні видової семантики, цілком переконливими є авторські спостереження в (2.5.) щодо багатозначності і двоїстості фазових відношень (як от: оточувати$_{1\ (процес)}$ → оточити → оточувати$_{2\ (стан)}$) тощо. Щодо питання про те, чи є члени видової пари різними словами чи формами одного слова (стор. 64-66), вважаємо за потрібне звернути увагу читачів на дискусію, розпочату на V Міжнародній конференції Комісії з аспектології Міжнародного комітету славістів (Кіото, 13–15 листопада 2015 г.) В. С. Храковським (див. його статтю у відповідному збірнику статей), продовжену далі у публікаціях Д. В. Герасимова (2015), Е. В. Горбової (2015, 2017) та ін.

Третій розділ повністю присвячено малодослідженій проблемі категорії родів дієслівної дії (РДД) в українській мові. Проаналізовано підходи до класифікації РДД в українському мовознавстві (зокрема, В. М. Русанівського, К. Г. Городенської, А. П. Грищенка) (Табл.3.1), погляди закордонних вчених – Н. С. Авілової, Т. В. Попової, З. Скоумалової, М. О. Шелякіна, результати систематизовано у табличній (Табл. 3.2). Детально описано у монографії власне роди дієслівної дії в сучасній українській мові (розділ 3.3). Враховуючи, що раніше цей фрагмент дієслівної системи української мови не було так повно проаналізовано та систематизовано в жодній роботі, вважаємо це однією з найбільших переваг рецензованої монографії. Крім очевидного теоретичного значення ця частина книги має й істотну практичну значущість як для викладання української мови, так і для уточнення словникових дефініцій. Лаконічне подання цієї складної інформації у табличному вигляді (Рис. 3.1, стор. 88) також сприяє її використанню з навчально-методичною метою.

Звісно, у монографії – як і в кожному новаторському дослідженні – є дискусійні фрагменти. Зокрема, спірним, на наш погляд, є потрактування дієслів у наступних наведених у тексті прикладах: ***Перейшов*** *дощ, затепліло сонечко* (П. Загребельний); *Не зглянулись, як ще місяць* ***злетів*** (І. Муратов); *Дядьку Юрій, а як же ми з харчами будемо, коли* ***зазимуємо*** *в кризі* (М. Трублаїні) (стор. 92) – автор подає ці дієслова як пердуративні. На наш погляд, у першому й другому реалізовано фінітивне значення, а в третьому – починальне, але не тривало-обмежувальне, оскільки ознакою пердуративності є обов'язкова сполучуваність з показниками тривалої кількості часу (*просидіти 5 годин*) (див. [Шелякин 2008]), яка є неможливою у наведених прикладах. Разом з тим, ці та подібні розбіжності у поглядах є невід'ємною ознакою наукової дискусії, тим більше, якщо вона стосується таких складних питань граматичної семантики.

Обґрунтованим вважаємо використання у монографії поняття *аспектуальна парадигма* (стор. 114), запропонованого в [Соколова 2009] (а також опис аспектуальних парадигм окремих дієслів). Наскільки нам відомо, це поняття на сьогодні не є поширеним у науковому обігу (крім згаданого у монографії поняття *фазової парадигми*, введеної Е. Я. Титаренко (2011), поняття «видова парадигма» використано також у В. Клімонова (2017), Е. Н. Сорокіна (2007) вводить поняття *аспектуальна парадигма*, але в іншому значенні – стосовно пропозиції і на рівні синтаксису). Між іншим, воно видається корисним і перспективним для розуміння структури і сутності категорії аспектуальності. Тезу про те, що кожній аспектуально релевантній групі базових дієслів (за першим значенням) притаманна власна структура типової аспектуальної парадигми, автор переконливо ілюструє описом аспектуальної парадигми конкретних дієслів та їх груп.

Особливий інтерес викликає четвертий розділ рецензованої монографії, в якому проаналізовано категорію аспектуальності українського дієслова у типологічному аспекті, зроблено спробу виявити риси, що відрізняють аспектуальну систему українського дієслова від відповідних систем у білоруській та російській мовах, а також визначено спільні особливості східнослов'янських мов на тлі інших слов'янських мов. Переконливим є поданий в книзі спільний реєстр значень для етимологічно споріднених східнослов'янських префіксів та суфіксів (Таб. 4.1 та 4.2), методика зіставлення типів відповідності та невідповідності засобів вираження видової співвідносності у східнослов'янських мовах (стор. 150-152), порівняння семантичних типів видового протиставлення в українській, білоруській та російській мовах, аналіз фреймових структур аспектуальних ланцюжків окремих типів дієслів у типологічному аспекті, а також цікаві та тонкі спостереження щодо аспектуальних особливостей слов'янських мов у художньому перекладі. У цьому розділі систематизовано проблемні зони та намічено конкретні шляхи подальших зіставних досліджень на слов'янському мовному ґрунті.

Ще раз підкреслимо уважне та коректне ставлення автора до термінології, ретельне зіставлення різномовних термінів, зручне та наочне подання багатьох авторських класифікацій у табличній формі. Незважаючи на складність та неоднозначність поставлених проблем, текст монографії легко читати, він захоплює, оскільки в кожному параграфі відчувається особистий підхід, особисте бачення автора, небайдужість та відкритість до дискусії. Отже, перед нами – фундаментальна наукова розробка, довгоочікуване комплексне

дослідження аспектуальності українського дієслова, читання та обмірковування якого стане справжнім інтелектуальним задоволенням для аспектологів, фахівців з теорії граматики слов'янських мов, а також усіх, хто намагається осягнути глибинні закономірності мовного існування.

Бібліографія

Герасимов, Д. В. (2015). Есть ли в русском языке категория вида? *Аспектуальная семантическая зона: Типология систем и сценарии диахронического развития.* Сб. статей V Международной конференции Комиссии аспектологии Международного комитета славистов. (С. 48–52). Киото: Университет Киото Сангё.

Горбова, Е. В. (2015). Словоизменение или словообразование, или является ли русский вид «видом славянского типа»? *Аспектуальная семантическая зона: Типология систем и сценарии диахронического развития.* Сб. статей V Международной конференции Комиссии аспектологии Международного комитета славистов. (С. 60–69). Киото: Университет Киото Сангё.

Климонов, В. Д. (2017). Лексические виды в русском языке: субкатегоризация и формальная манифестация. *Вестник Санкт-Петербургского университета. Язык и литература.* 14(1). 56–75.

Соколова, С. О. (2009). Словотвірна та аспектуальна парадигма дієслова: проблема співвідношення. *Мови та культури у новій Європі: контакти і самобутність.* Зб. доповідей Міжнар. наук. читань, присв. 70-річчю від дня народження чл.-кор. НАНУ, проф., д.ф.н. Н. Ф. Клименко. (С. 155-166). Київ.

Сорокина, Е. Н. (2007). Варьирование моделей элементарных простых предложений по категории аспектуальности (на примере предложений с переходными глаголами, управляющими Род. п. без предлога). *Вестник НГУ. Серия История, филология.* 6 (2). 21–33.

Титаренко, Е. Я. (2011). *Категория фазовости и вид русского глагола*. Симферополь: Доля.

Храковский, В. С. (2015). Категория вид в русском языке: болевые точки. *Аспектуальная семантическая зона: Типология систем и сценарии диахронического развития.* Сб. статей V Международной конференции Комиссии аспектологии Международного комитета славистов. (С. 321–334). Киото: Университет Киото Сангё.

Шелякин, М. А. (2008). *Категория аспектуальности русского глагола*. Москва: Издательство ЛКИ.

Олена Пчелінцева

Соколова Світлана. Аспектуальні категорії українського дієслова.
Монографія. Київ: «Книга-плюс», 2021. 224 с.

(Олена Пчелінцева)

Рецензована монографія С. О. Соколової присвячена малодослідженій і актуальній темі – аспектуальності українського дієслова та специфіці українських аспектуальних категорій порівняно з іншими слов'янськими і неслов'янськими мовами. І хоча, як зазначає у вступі сама авторка, пропонована праця не розв'язує всіх проблем української аспектології, вона є беззаперечним та вагомим внеском у побудову фундаменту цього наукового напряму. У книзі подано нові факти, не відображені раніше в роботах українських і зарубіжних лінгвістів, використано численні текстові та словникові матеріали, теоретичні положення проілюстровано яскравими

прикладами з класичної та новітньої української літератури. Тема монографії важлива не лише для україністики, але й в широкому типологічному аспекті.

Sokolova Svitlana. Aspectual categories of Ukrainian Verb.
Monograph. Kyiv: Kniga-plus, 2021. 224 p.

(***Olena Pchelintseva***)

The reviewed monograph by S. A. Sokolova is devoted to a scarcely researched topic, that is, the aspectuality of the Ukrainian verb and the specificity of Ukrainian aspects in comparison with other Slavic and non-Slavic languages. The book is an unconditional and weighty contribution, which undoubtedly lays the foundation of this scientific direction. The publication presents new facts not previously reflected in the works by Ukrainian and foreign linguists, exploits numerous textual and dictionary materials, the theoretical provisions are illustrated by vivid examples of classical and contemporary Ukrainian literature. The topic of the monograph is not only important for Ukrainian studies, but in a broader typological aspect as well.

Відомості про автора
Пчелінцева Олена, доктор філологічних наук, завідувач кафедри української мови та загального мовознавства Черкаського державного технологічного університету, Черкаси (Україна), e-mail: o.pchelintseva@chdtu.edu.ua
Pchelintseva Olena, Doctor of Philological Sciences, Head of the Ukrainian language and general linguistics Department, Cherkasy State Technological University, Cherkasy (Ukraine), e-mail: o.pchelintseva@chdtu.edu.ua
ORCID 0000-0003-4472-429X